

YAIM TARKIBINI TAKOMILLASHTIRISH HAMDA YALPI HUDUDYIY MAHSULOT VA SANOAT MAHSULOTINING AHOLI DAROMADLARIGA TA'SIRI

Salimov Baxtiyor Tadjiyevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
i.f.d., professor

Ismailov Azizbek Ruzimaxmatovich

“Alfraganus University”
nodavlat oliy ta'lim tashkiloti rektori

Salimov Baxodir Baxtiyorovich

Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
PhD., dotsent

Annotatsiya

Maqolada O'zbekiston yalpi ichki mahsulotining tarmoq tarkibidagi o'zgarishlar hamda hududiy ishlab chiqarish ko'rsatkichlarining aholi daromadlari bilan bog'liqligi o'rganildi. Tadqiqot tarkibiy transformatsiya, iqtisodiy o'sish va konvergensiya nazariyalariga tayandi. Rasmiy statistik ma'lumotlar asosida qiyosiy, dinamik va indeks tahlili qo'llanildi. O'n to'rtta hudud bo'yicha Pirson va Spirmen korrelyatsiya koeffitsiyentlari hisoblanib, natijalarning ayrim yuqori ko'rsatkichli hududlarga sezgirligi tekshirildi. Tahlilda xizmatlar ulushining kengayishi, aholi jon boshiga mahsulotning o'sishi hamda hududiy mahsulot va sanoat ishlab chiqarishining daromadlar bilan ijobiy bog'liqligi qayd etildi. Yuqori qo'shilgan qiymatli tarmoqlar, inson kapitali, texnologiyalar va hududiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha takliflar shakllantirildi. Tavsiyalar hududlarning ishlab chiqarish imkoniyatlaridan foydalanish, iqtisodiy tafovutlarni qisqartirish va aholi farovonligini oshirishga yo'naltirildi.

Kalit so'zlar: yalpi ichki mahsulot, yalpi hududiy mahsulot, sanoat ishlab chiqarishi, aholi daromadlari, tarkibiy transformatsiya, hududiy tafovutlar, konvergensiya, korrelyatsion tahlil.

Аннотация

В статье исследованы изменения отраслевой структуры валового внутреннего продукта Узбекистана и взаимосвязь регионального производства с доходами населения. Теоретическую основу составили концепции структурной трансформации, экономического роста и конвергенции. На официальных статистических данных были применены сравнительный, динамический и индексный методы анализа. Для четырнадцати регионов рассчитаны коэффициенты корреляции Пирсона и Спирмена, проверена чувствительность результатов к исключению регионов с высокими показателями. Отмечены увеличение доли услуг, рост продукта на душу населения и положительная связь регионального продукта и промышленного производства с доходами. Сформулированы предложения по развитию отраслей с высокой добавленной стоимостью, человеческого капитала, технологий и регионального предпринимательства. Рекомендации были направлены на использование

производственного потенциала, сокращение территориальных различий и повышение благосостояния населения.

Ключевые слова: валовой внутренний продукт, валовой региональный продукт, промышленное производство, доходы населения, структурная трансформация, региональные различия, конвергенция, корреляционный анализ.

Abstract

The article examined changes in Uzbekistan's sectoral GDP structure and associations between regional production and household income. Structural transformation, economic growth, and convergence theories informed the analysis. Official statistics were analysed using comparative, dynamic, and index methods. Pearson and Spearman correlations were calculated across fourteen regions, and sensitivity to excluding regions with high indicator values was assessed. Findings indicated an expanding services share, rising output per capita, and positive associations of regional output and industrial production with income. Recommendations addressed higher value-added sectors, human capital, technology, and regional entrepreneurship, aiming to strengthen productive capacity, reduce territorial disparities, and improve household welfare.

Keywords: gross domestic product, gross regional product, industrial production, household income, structural transformation, regional disparities, convergence, correlation analysis.

KIRISH

Iqtisodiy o'sish nazariyasida yalpi ichki mahsulot (YAIM) hajmi bilan bir qatorda uning tarmoq tarkibi ham mamlakat rivojlanish bosqichini ifodalovchi asosiy mezonlardan biri sifatida qaraladi. S.Kuznes zamonaviy iqtisodiy o'sishni aholi jon boshiga mahsulotning barqaror ortishi va ishlab chiqarish tarkibining qishloq xo'jaligidan sanoat hamda xizmatlar tomon izchil siljishi orqali tavsiflab, tarkibiy o'zgarishlarni o'sishning ajralmas xususiyati sifatida asoslagan [1]. Keyingi tadqiqotlarda keng empirik material asosida tarkibiy transformatsiya iqtisodiy o'sishning natijasi bo'lishi bilan birga uning mustaqil manbai ham ekani, resurslarning yuqori unumli tarmoqlarga qayta taqsimlanishi umumiy unumdorlikni oshirishini ko'rsatgan [2].

Sanoatning iqtisodiy o'sishdagi o'rni alohida nazariy ahamiyatga ega. Rivojlanayotgan mamlakatlarning 1950-2005-yillardagi tajribasi ishlab chiqaruvchi sanoat yuqori mehnat unumdorligi, texnologik o'rganish imkoniyatlari va tarmoqlararo bog'lanishlar orqali o'sishning yetakchi omili vazifasini bajarganini tasdiqlagan [3]. Yuqori qo'shilgan qiymat yaratadigan sanoat tarmoqlari aholi daromadlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi, chunki qo'shilgan qiymatning asosiy qismini mehnatga haq to'lash, korxonalar foydasi, asosiy vositalar amortizatsiyasi va ishlab chiqarishga soliqlar tashkil etadi. Ushbu tarkibiy qismlar ish o'rinlari, ish haqi fondi va byudjet tushumlari orqali uy xo'jaliklari farovonligiga aylanadi.

Mazkur nazariy qoidalar O'zbekiston iqtisodiy siyosatining strategik yo'nalishlari bilan uyg'unlashgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 26-dekabrdagi Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasida 2030-yilga qadar YAIM

hajmini 240 milliard dollardan oshirish vazifasi qo'yilib, iqtisodiyotni texnologik va innovatsion o'sish modeliga o'tkazish ikkinchi ustuvor yo'nalish sifatida belgilandi [4]. Murojaatnomada sanoatda elektronika va elektrotexnika, biokimyo va polimerlar, farmatsevtika va mashinasozlik, xizmatlarda axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt, fintex, konsalting, transport va logistika, qishloq xo'jaligida bioinjeneriya, ilg'or agrotexnika va suv tejovchi texnologiyalarni rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy manbalari sifatida ko'rsatilgan [4].

Hududiy darajada yalpi hududiy mahsulot (YAHM) va aholi jon boshiga YAHM ko'rsatkichlari hududlarning iqtisodiy salohiyatini va rivojlanganlik darajasini ifodalaydi. Hudud iqtisodiyotida yaratilgan qo'shilgan qiymat mahalliy aholining mehnat, tadbirkorlik va mulkiy daromadlariga aylanib, turmush darajasini belgilovchi moddiy asosni shakllantiradi. Hududlar kesimida YAHM, sanoat mahsuloti va aholi daromadlari o'rtasidagi bog'liqlikni miqdoriy baholash aholi farovonligini oshirishga qaratilgan hududiy siyosatning ilmiy asoslarini mustahkamlaydi.

Mamlakat iqtisodiyotining uzoq muddatli istiqboli iqtisodiy konvergensiya nazariyasi doirasida izohlanadi. R.Solouning neoklassik o'sish modeliga ko'ra, kapital bilan qurollanganlik darajasi nisbatan past bo'lgan iqtisodiyotlarda kapitalning chegaraviy unumdorligi yuqori bo'ladi va ular barqaror muvozanat holatiga yaqinlashish jarayonida tezroq o'sadi [5]. R.Barro va X.Sala-i-Martin ushbu xulosani AQSH shtatlari ma'lumotlari asosida empirik tekshirib, o'xshash institutsional sharoitga ega iqtisodiyotlar o'rtasida aholi jon boshiga daromad farqi yiliga taxminan 2 foiz sur'at bilan qisqarishini aniqlagan [6].

Maqolaning maqsadi O'zbekiston YAIM tarkibidagi o'zgarishlarni baholash, hududlar kesimida aholi jon boshiga YAHM va sanoat mahsulotining aholi daromadlari bilan bog'liqligini aniqlash hamda iqtisodiy konvergensiya nazariyasi asosida iqtisodiyot tarkibini takomillashtirish yo'nalishlarini asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Konvergensiya muammosiga bag'ishlangan ilmiy ishlarda qoloqlikning o'zi o'sish uchun imkoniyat yaratishi, biroq bu imkoniyat ijtimoiy va institutsional omillar orqali ro'yobga chiqishi alohida ta'kidlanadi. M.Abramovis texnologik jihatdan orqada turgan mamlakatlar ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish hisobiga tezroq o'sish salohiyatiga ega ekanini, ushbu salohiyatning amalga oshishi esa ta'lim darajasi, tashkiliy tajriba va institutlar sifatidan iborat «ijtimoiy qobiliyatga» bog'liqligini asoslagan [7]. N.Menkyu, D.Romer va D.Ueyl Solou modelini inson kapitali bilan kengaytirib, mamlakatlar o'rtasidagi daromad farqlarining asosiy qismi jamg'arish darajasi, aholi o'sishi va inson kapitaliga investitsiyalar bilan izohlanishini ko'rsatgan [8]. M.-Ya.Mayxrovich 1992-2022-yillardagi dunyo mamlakatlari ma'lumotlari asosida beta-konvergensiyaning Solou modeli doirasida baholab, yaqinlashuv jarayoni turli davrlarda turlicha sur'at bilan kechganini va dogoniy rivojlanish imkoniyatlari saqlanib qolganini aniqlagan [9].

Tarkibiy transformatsiya va sanoatlashuvga oid tadqiqotlar iqtisodiyot tarkibini takomillashtirishning nazariy asoslarini boyitgan. D.Rodrik rivojlanayotgan mamlakatlarda sanoatning bandlik va qo'shilgan qiymatdagi eng yuqori ulushiga

avvalgi industrial davlatlarga nisbatan pastroq daromad darajasida erishilayotganini aniqlab, sanoatni o'z vaqtida va yuqori texnologik yo'nalishda rivojlantirish muhimligini asoslagan [10]. M.Makmillan va D.Rodrik mehnat resurslarining past unumli tarmoqlardan yuqori unumli tarmoqlarga o'tishi umumiy iqtisodiy unumdorlikni sezilarli oshirishini va Osiyo mamlakatlarida tarkibiy o'zgarishlar o'sishni jadallashtiruvchi omil bo'lganini ko'rsatgan [11]. B.T.Salimov va hammualliflar O'zbekiston YAIMning tarmoq tarkibini Germaniya, Fransiya, Rossiya Federatsiyasi, Xitoy va Janubiy Koreya ko'rsatkichlari bilan 2000-2018-yillar oralig'ida qiyoslab, YAIM tarkibini sanoatni rivojlantirish orqali takomillashtirish yo'nalishlarini asoslagan [12].

Hududiy iqtisodiy farqlar masalasida J.Uilyamsonning ishlari klassik hisoblanadi. Olim milliy rivojlanishning dastlabki bosqichlarida hududlararo tafovutlar ortishi, iqtisodiy yetuklikka erishilgach esa ular izchil kamayishini tarixiy ma'lumotlar asosida asoslagan [13]. P.Krugman o'sib boruvchi samara, transport xarajatlari va bozor hajmi o'rtasidagi o'zaro ta'sir sanoat ishlab chiqarishining muayyan hududlarda to'planishiga olib kelishini nazariy modelda ko'rsatib bergan [14]. B.T.Salimov va Sh.B.Salimov O'zbekiston hududlarining iqtisodiy va ilmiy salohiyatini integral indeks asosida baholab, kichik va o'rta biznes korxonalarini hududlarning rivojlanganlik darajasiga mos ravishda innovatsion rivojlantirish maqsadga muvofiqligini asoslagan [15].

Dogoniy rivojlanishning amaliy mexanizmlaridan biri sifatida imitatsion innovatsiyalar alohida o'rin tutadi. E.Mensfeld, M.Shvars va S.Vagner AQSH kimyo, farmatsevtika, elektronika va mashinasozlik tarmoqlaridagi yangi mahsulotlar misolida imitatsiya xarajatlari o'rtacha innovatsiya xarajatlarining taxminan 65 foizini, imitatsiya muddati esa innovatsiya muddatining taxminan 70 foizini tashkil etishini aniqlagan [16]. Ushbu xulosa ilg'or texnologiyalarni sotib olish, moslashtirish va takomillashtirish orqali texnologik tafovutni nisbatan kam xarajat bilan qisqartirish mumkinligini ko'rsatadi.

Ko'rib chiqilgan manbalar tarkibiy transformatsiya, hududiy rivojlanish va konvergensiya masalalari chuqur ishlab chiqilganini ko'rsatadi. Biroq YAIM tarkibidagi so'nggi o'zgarishlar, hududlar kesimida aholi jon boshiga YAHM va sanoat mahsulotining aholi daromadlari bilan miqdoriy bog'liqligini O'zbekistonning eng yangi rasmiy ma'lumotlari asosida yaxlit baholash ilmiy va amaliy ahamiyatini saqlab qolmoqda.

METODOLOGIYA

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini tarkibiy transformatsiya nazariyasi [2], neoklassik o'sish modeli [5] va shartli konvergensiya konsepsiyasi [6] tashkil etdi. Empirik baza sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining 2024-yil uchun YAIM ishlab chiqarish bo'yicha dastlabki ma'lumotlari [17], aholining umumiy daromadlari to'g'risidagi hisoboti [18] va "O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati" statistik to'plamining 2024-yil yanvar-dekabr ma'lumotlari [19] tanlandi.

Tadqiqotda qiyosiy va dinamik tahlil, indeks usuli, korrelyatsion tahlil va monografik kuzatuv usullaridan foydalanildi. Hududning rivojlanganlik indeksi aholi jon boshiga hududiy ko'rsatkichning respublika bo'yicha tegishli ko'rsatkichga nisbati sifatida hisoblandi: $I = X_i / X_r$, bu yerda X_i - i-hududdagi aholi jon boshiga ko'rsatkich, X_r - respublika bo'yicha o'rtacha ko'rsatkich. Aholi jon boshiga YAHM rasmiy ma'lumotlarda o'rtacha yillik aholi soni asosida berilgan, aholi jon boshiga sanoat mahsuloti esa 2025-yil 1-yanvar holatiga doimiy aholi soni asosida hisoblandi. Aholi jon boshiga YAIMning AQSH dollaridagi qiymati tegishli yilning rasmiy o'rtacha almashuv kursi bo'yicha aniqlandi [17].

Ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlikni baholashda 14 ta hudud (Qoraqalpog'iston Respublikasi, 12 viloyat va Toshkent shahri) bo'yicha Pirson chiziqli korrelyatsiya koeffitsiyenti va Spirmen rang korrelyatsiyasi koeffitsiyenti hisoblandi. Natijalarning barqarorligini tekshirish maqsadida koeffitsiyentlar YAHM darajasi keskin yuqori bo'lgan Toshkent shahri va Navoiy viloyatini chiqarib tashlagan holda qayta hisoblandi. Hisob-kitoblarda faqat rasmiy e'lon qilingan qiymatlardan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

YAIM tarkibidagi o'zgarishlar

2024-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekiston YAIM hajmi joriy narxlarda 1 454 573,9 mlrd so'mni yoki o'rtacha rasmiy kurs bo'yicha 114 962,0 mln AQSH dollarini tashkil etib, 2023-yilga nisbatan 6,5 foizga o'sdi [17]. Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha YAIM tarkibining 2020-2024-yillardagi dinamikasi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

O'zbekistonda iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha YAIM tarkibi (yalpi qo'shilgan qiymatga nisbatan, foizda)¹

Yillar	Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi	Sanoat	Qurilish	Xizmatlar
2020	24,1	26,0	8,3	41,6
2021	23,6	26,3	8,3	41,8
2022	22,3	25,7	7,8	44,2
2023	21,2	25,3	7,3	46,2
2024	19,2	26,4	7,0	47,4
2024-yilda 2020-yilga nisbatan o'zgarish, foizda	-4,9	0,4	-1,3	5,8

1-jadval ma'lumotlari iqtisodiyot tarkibida xizmatlar sohasi ulushining 41,6 foizdan 47,4 foizga ortganini, sanoat ulushining 26,4 foizga yetganini ko'rsatadi. Qishloq xo'jaligi ulushining 24,1 foizdan 19,2 foizga pasayishi tarmoq hajmining qisqarishi bilan emas, boshqa tarmoqlarning tezroq o'sishi bilan izohlanadi: 2024-yilda qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida ham 3,1 foizlik ijobiy o'sish qayd etildi [17]. Kuzatilayotgan tendensiya S.Kuznes tavsiflagan zamonaviy iqtisodiy o'sish qonuniyatlariga [1] va tarkibiy transformatsiya nazariyasiga [2] to'liq mos keladi.

¹ Manba: Statistika agentligi ma'lumotlari [17]. Oxirgi satr rasmiy qiymatlar asosida hisoblandi.

2024-yilda YAIM o'sishiga xizmat ko'rsatish tarmog'i 3,3 foiz band, sanoat 1,7 foiz band, qishloq xo'jaligi va qurilish tarmoqlari 0,6 foiz banddan ijobiy hissa qo'shdi [17]. Sanoatning yalpi qo'shilgan qiymati 6,8 foizga o'sib, uning tarkibida ishlab chiqaradigan (qayta ishlash) sanoatining ulushi 80,3 foizni tashkil etdi [17]. Xizmatlar tarkibida axborot va aloqa xizmatlari 24,7 foizga o'sdi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari xizmatlarining iqtisodiyotdagi ulushi 2,4 foizga yetdi [17]. Qayta ishlash sanoati va raqamli xizmatlarning jadal o'sishi Murojaatnomada belgilangan yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi tarmoqlarni rivojlantirish vazifalariga [4] mos ravishda iqtisodiyotning sifat jihatidan yangilanayotganidan dalolat beradi.

Aholi jon boshiga YAIM dinamikasi va konvergensiya imkoniyatlari

Aholi jon boshiga YAIM mamlakatning iqtisodiy salohiyatini va aholi turmush darajasini ifodalovchi umumlashtiruvchi ko'rsatkich hisoblanadi. Uning 2020-2024-yillardagi dinamikasi 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

O'zbekistonda aholi jon boshiga YAIM dinamikasi¹

Yillar	Aholi jon boshiga YAIM, ming so'm	AQSH dollarining o'rtacha rasmiy kursi, so'm	Aholi jon boshiga YAIM, AQSH dollari	Real o'sish sur'ati, o'tgan yilga nisbatan foizda
2020	19 515,0	10 055,8	1 940,7	99,6
2021	23 500,9	10 610,0	2 215,0	105,9
2022	27 927,8	11 051,2	2 527,1	103,8
2023	33 079,0	11 737,2	2 818,3	104,1
2024	39 131,4	12 652,7	3 092,7	104,4

2020-2024-yillarda aholi jon boshiga YAIM AQSH dollarida 1 940,7 dollardan 3 092,7 dollargacha yoki 1,59 barobar oshdi. Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda aholi jon boshiga YAIMning real o'sishi 2020-yilga nisbatan 19,5 foizni tashkil etdi [17], o'rtacha yillik real o'sish sur'ati taxminan 4,5 foizga teng bo'ldi. Murojaatnomada mamlakat tarixida ilk bor YAIM hajmi 145 milliard dollardan oshgani, jami investitsiyalarning YAIMdagi ulushi 31,9 foizni tashkil etayotgani qayd etilgan [4].

Olingan natijalar konvergensiya nazariyasi doirasida ijobiy baholanadi. Investitsiyalarning yuqori ulushi kapital jamg'arishni jadallashtirib, Solou modelida tavsiflangan barqaror muvozanatga yaqinlashish mexanizmini ishga soladi [5]. Aholi jon boshiga real YAIMning barqaror o'sishi, iqtisodiyotning yuqori unumli tarmoqlar tomon tarkibiy siljishi va ta'lim tizimiga yo'naltirilayotgan investitsiyalar Abramovis ta'riflangan "ijtimoiy qobiliyatni" mustahkamlab, texnologik tafovutni qisqartirish uchun zarur shart-sharoitlarni shakllantiradi [7]. Inson kapitaliga investitsiyalarning daromadlar darajasidagi o'rnini [8] mazkur yo'nalishni uzoq muddatli iqtisodiy siyosatning ustuvor vazifasi sifatida qarashni taqozo etadi.

Hududlar kesimida YAHM, sanoat mahsuloti va aholi daromadlari

¹ Manba: Statistika agentligi ma'lumotlari [17]. 2020-2023-yillar uchun AQSH dollaridagi qiymat aholi jon boshiga YAIMni o'rtacha rasmiy kursga bo'lish orqali hisoblandi; 2024-yil qiymati manbada e'lon qilingan.

Hududlarning asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari va aholi jon boshiga YAHM indeksleri 3-jadvalda keltirilgan.

3-jadval

Hududlarning asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari (2024-yil)¹

Hududlar	Doimiy aholi soni, ming kishi	YAIMda hudud ulushi, foizda	YAHM, mlrd so'm	Aholi jon boshiga YAHM, ming so'm	Aholi jon boshiga YAHM indeksi
Qoraqalpog'iston Resp.	2 029,7	3,1	45 658,5	22 645,8	0,58
Andijon	3 461,0	6,2	90 522,1	26 409,0	0,67
Buxoro	2 077,0	4,9	71 560,4	34 729,6	0,89
Jizzax	1 537,6	3,0	43 057,9	28 281,0	0,72
Qashqadaryo	3 639,3	5,5	80 658,3	22 405,1	0,57
Navoiy	1 094,7	8,1	117 297,8	108 108,6	2,76
Namangan	3 131,7	4,7	68 915,7	22 238,7	0,57
Samarqand	4 297,5	6,9	99 866,1	23 481,3	0,60
Surxondaryo	2 945,5	3,7	54 354,1	18 670,0	0,48
Sirdaryo	930,8	1,9	28 003,3	30 359,2	0,78
Toshkent	3 108,5	10,1	146 385,2	47 526,1	1,21
Farg'ona	4 144,7	6,3	91 333,0	22 259,5	0,57
Xorazm	2 032,4	3,5	51 261,0	25 452,4	0,65
Toshkent shahri	3 112,8	19,3	281 147,4	91 376,6	2,34
O'zbekiston Respublikasi	37 543,2	100,0	1 454 573,9	39 131,4	1,00

Aholi jon boshiga YAHM bo'yicha eng yuqori ko'rsatkich Navoiy viloyatida (108 108,6 ming so'm) qayd etilib, respublika o'rtacha darajasidan 2,76 barobar yuqori bo'ldi. Toshkent shahri YAIMning 19,3 foizini yaratib, aholi jon boshiga YAHM bo'yicha (91 376,6 ming so'm) respublika ko'rsatkichidan 2,34 barobar yuqori natijaga erishdi. Toshkent viloyatida indeks 1,21 ga teng bo'ldi. Surxondaryo viloyatida aholi jon boshiga YAHM 18 670,0 ming so'mni yoki respublika o'rtacha darajasining 48 foizini tashkil etdi [19].

Hududlararo tafovutlar miqdor jihatidan sezilarli. Navoiy viloyatining aholi jon boshiga YAHM ko'rsatkichi Namangan va Farg'ona viloyatlarinikidan 4,9 barobar, Xorazm viloyatinikidan 4,2 barobar, Surxondaryo viloyatinikidan 5,8 barobar yuqori. Toshkent viloyatining ushbu ko'rsatkichi Namangan, Farg'ona viloyatlari va Qoraqalpog'iston Respublikasinikidan 2,1 barobar, Xorazm viloyatinikidan 1,9 barobar, Surxondaryo viloyatinikidan 2,5 barobar yuqori. Mazkur manzara J.Uilyamson tavsiflagan rivojlanishning jadal bosqichiga xos hududiy tuzilmaga [13] va sanoatning bozor hamda infratuzilma salohiyati yuqori hududlarda to'planish qonuniyatiga [14] mos keladi.

¹ Manba: Statistika agentligi ma'lumotlari [17] va [19]. Aholi soni 2025-yil 1-yanvar holatiga. Respublika satrida YAHM ustunida YAIM hajmi keltirilgan; hududlar YAHM yig'indisi YAIMning 87,3 foizini tashkil etadi, farq mahsulotlarga sof soliqlar va hududlar bo'yicha taqsimlanmagan faoliyat bilan izohlanadi. Indeksler rasmiy qiymatlar asosida hisoblandi.

Hududlar kesimida aholi jon boshiga sanoat mahsuloti va aholi daromadlari 4-jadvalda umumlashtirilgan.

4-jadval

Hududlar kesimida sanoat mahsuloti va aholi daromadlari (2024-yil)¹

Hududlar	Sanoat mahsuloti, mlrd so‘m	Aholi jon boshiga sanoat mahsuloti, mln so‘m	Aholi jon boshiga real umumiy daromadlar, ming so‘m	Aholi jon boshiga daromadlar indeksi
Qoraqalpog‘iston Resp.	24 598,3	12,1	15 402,4	0,70
Andijon	90 627,9	26,2	20 158,4	0,92
Buxoro	42 317,3	20,4	24 858,1	1,13
Jizzax	25 812,4	16,8	17 737,6	0,81
Qashqadaryo	39 488,1	10,9	16 893,9	0,77
Navoiy	145 069,6	132,5	35 107,2	1,60
Namangan	31 958,9	10,2	15 370,3	0,70
Samarqand	46 213,8	10,8	17 593,3	0,80
Surxondaryo	14 888,7	5,1	16 236,8	0,74
Sirdaryo	19 893,4	21,4	17 574,3	0,80
Toshkent	139 124,8	44,8	22 952,1	1,04
Farg‘ona	48 070,7	11,6	17 517,1	0,80
Xorazm	29 100,1	14,3	21 464,0	0,98
Toshkent shahri	170 760,0	54,9	54 442,4	2,48
O‘zbekiston Respublikasi	885 800,0	23,6	21 991,9	1,00

Sanoat ishlab chiqarishi darajasi yuqori bo‘lgan hududlarda aholi daromadlari ham yuqori. Aholi jon boshiga sanoat mahsuloti Navoiy viloyatida 132,5 mln so‘m, Toshkent shahrida 54,9 mln so‘m, Toshkent viloyatida 44,8 mln so‘mni tashkil etdi. Toshkent viloyatining ushbu ko‘rsatkichi Surxondaryo viloyatinikidan 8,8 barobar, Namangan viloyatinikidan 4,4 barobar, Samarqand va Qashqadaryo viloyatlarinikidan 4,1 barobar yuqori. Andijon viloyatining ko‘rsatkichi Surxondaryo viloyatinikidan 5,1 barobar, Namangan viloyatinikidan 2,6 barobar, Samarqand viloyatinikidan 2,4 barobar yuqori bo‘ldi [19].

Aholi jon boshiga daromadlar indeksi Toshkent shahrida 2,48 ni, Navoiy viloyatida 1,60 ni, Buxoro viloyatida 1,13 ni, Toshkent viloyatida 1,04 ni tashkil etdi. Nominal ifodada 2024-yilda aholi jon boshiga umumiy daromadlar respublika bo‘yicha 24,1 mln so‘mga yetib, real o‘sish sur‘ati 105,9 foizni tashkil etdi; eng yuqori real o‘sish Toshkent shahrida (15,4 foiz), Navoiy (7,9 foiz) va Toshkent (6,4 foiz) viloyatlarida kuzatildi [18]. Buxoro viloyatida daromadlar indeksining YAHM indeksidan yuqoriligi mustaqil ravishda band bo‘lishdan olingan daromadlarning umumiy daromadlardagi yuqori ulushi (47,4 foiz) bilan, Xorazm viloyatida esa aholi

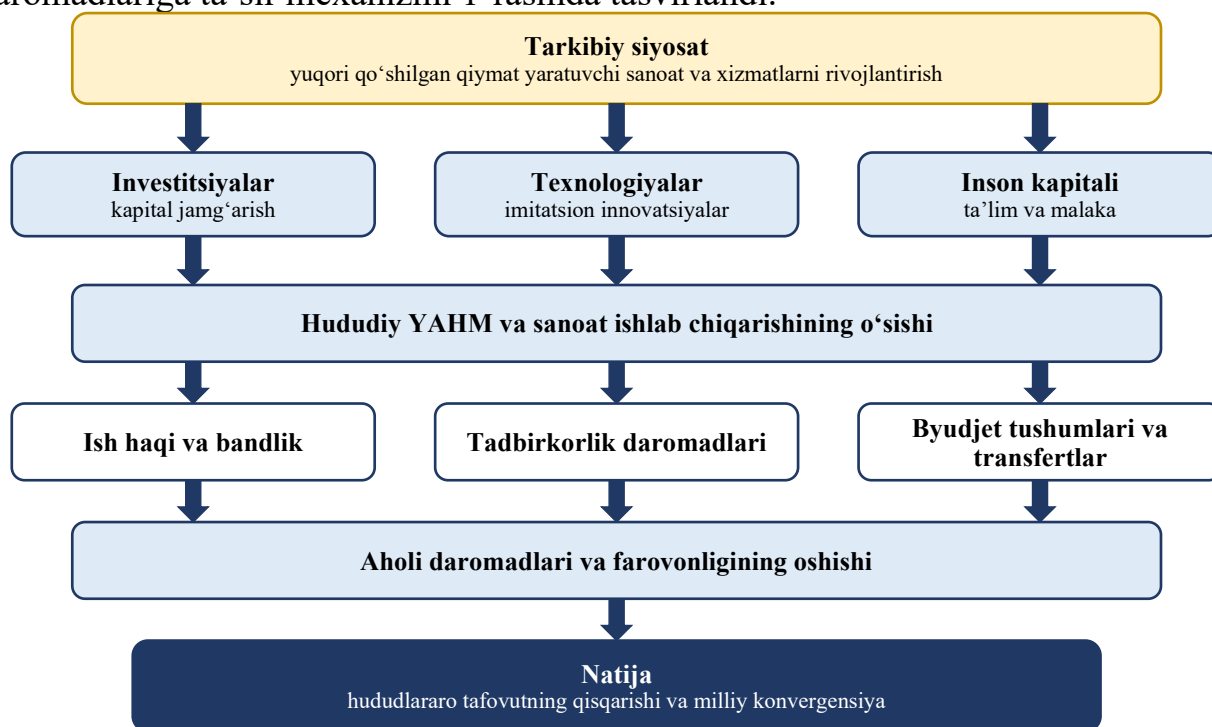
¹ Manba: Statistika agentligi ma’lumotlari [19]. Aholi jon boshiga sanoat mahsuloti va indekslar rasmiy qiymatlar asosida hisoblandi.

daromadlari manbalarining xilma-xilligi, jumladan respublika tashqarisidan kelib tushgan pul o'tkazmalari ulushining 22,8 foizni tashkil etishi bilan izohlanadi [18].

Navoiy viloyatida aholi jon boshiga real daromadlar Namangan viloyati va Qoraqalpog'iston Respublikasidan 2,3 barobar, Surxondaryo viloyatidan 2,2 barobar, Farg'ona viloyatidan 2,0 barobar yuqori bo'ldi. Aholi jon boshiga daromad indeksi Surxondaryo viloyatida 0,74, Qashqadaryo viloyatida 0,77, Samarqand viloyatida 0,80, Namangan viloyati va Qoraqalpog'iston Respublikasida 0,70 ni tashkil etdi [19]. Ushbu hududlar mehnat resurslari va ichki bozor salohiyatining kattaligi tufayli sanoat va xizmatlarni rivojlantirish orqali daromadlarni oshirishning yuqori zaxirasiga ega.

Ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlikni miqdoriy baholash uchun 3- va 4-jadvallar ma'lumotlari asosida korrelyatsiya koeffitsiyentlari hisoblandi. 14 ta hudud bo'yicha aholi jon boshiga YAHM va aholi jon boshiga real daromadlar o'rtasida Pirson koeffitsiyenti $r = 0,87$ ($p < 0,001$), Spirmen rang koeffitsiyenti $\rho = 0,89$ ($p < 0,001$) ni tashkil etdi. Aholi jon boshiga sanoat mahsuloti va daromadlar o'rtasida $r = 0,64$ ($p = 0,014$), $\rho = 0,83$ ($p < 0,001$) qiymatlari olindi. Toshkent shahri va Navoiy viloyatini chiqarib tashlaganda koeffitsiyentlar mos ravishda 0,74 va 0,66 ga teng bo'lib, bog'liqlikning ijobiy yo'nalishi saqlanib qoldi. Natijalar hududda yaratilayotgan qo'shilgan qiymat va sanoat salohiyatining ortishi aholi daromadlari o'sishining barqaror omili ekanini miqdoriy jihatdan tasdiqlaydi.

Olingan xulosalar asosida iqtisodiyot tarkibini takomillashtirishning aholi daromadlariga ta'sir mexanizmi 1-rasmda tasvirlandi.

1-rasm. Iqtisodiyot tarkibini takomillashtirishning aholi daromadlariga ta'sir mexanizmi¹

¹ Manba: tarkibiy transformatsiya [2], neoklassik o'sish [5] va dogoniy rivojlanish [7] nazariyalari hamda tahlil natijalari asosida mualliflar tomonidan ishlab chiqildi.

Mexanizmning boshlang'ich bo'g'ini yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi sanoat va xizmatlarni rivojlantirishga qaratilgan tarkibiy siyosatdir. Investitsiyalar, texnologiyalar va inson kapitali ushbu siyosatning asosiy resurslarini tashkil etadi. Ularning hududlar bo'yicha samarali joylashtirilishi hududiy YAHM va sanoat ishlab chiqarishining o'sishini ta'minlaydi, yaratilgan qo'shilgan qiymat esa ish haqi, tadbirkorlik daromadi va byudjet tushumlari orqali aholi daromadlariga aylanadi. Past indeksli hududlarda daromadlarning tezroq o'sishi hududlararo tafovutlarni qisqartiradi va milliy darajada konvergensiya jarayonini jadallashtiradi. Oliy Majlis Qonunchilik palatasi Kengashining qarorida Murojaatnomada belgilangan oltita ustuvor yo'nalish qatorida iqtisodiyotni texnologik va innovatsion o'sish modeliga o'tkazish va ichki bozorda talabni rag'batlantirish vazifalari qayd etilgan [20], mazkur mexanizmning amaliy yo'nalishlari ana shu vazifalarga mos keladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tahlil O'zbekiston iqtisodiyoti tarkibi zamonaviy iqtisodiy o'sish qonuniyatlariga mos ravishda ijobiy o'zgarayotganini ko'rsatdi. 2020-2024-yillarda YAIM tarkibida xizmatlar ulushi 5,8 foiz bandga ortib 47,4 foizga, sanoat ulushi 26,4 foizga yetdi, qayta ishlash sanoati va axborot-kommunikatsiya xizmatlari yuqori sur'atlarda rivojlandi. Aholi jon boshiga YAIM AQSH dollarida 1,59 barobar, real ifodada 19,5 foizga o'sdi.

Hududlar kesimida aholi jon boshiga YAHM va aholi daromadlari o'rtasida kuchli ijobiy bog'liqlik ($r = 0,87$), sanoat mahsuloti va daromadlar o'rtasida sezilarli ijobiy bog'liqlik ($r = 0,64$; $\rho = 0,83$) aniqlandi. Toshkent shahri, Navoiy va Toshkent viloyatlari yuqori YAHM va sanoat salohiyati hisobiga daromadlar bo'yicha yetakchi o'rinlarni egalladi, Surxondaryo, Namangan, Qashqadaryo, Samarqand viloyatlari va Qoraqalpog'iston Respublikasi esa ishlab chiqarish salohiyatini oshirish orqali daromadlarni ko'paytirishning katta zaxiralariga ega.

Tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi takliflar ilgari suriladi. Birinchidan, YAIM tarkibini takomillashtirishda elektronika va elektrotexnika, biokimyo va polimerlar, farmatsevtika va mashinasozlik kabi yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi sanoat tarmoqlarini, axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt, konsalting, transport va logistika xizmatlarini ustuvor rivojlantirish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, qishloq xo'jaligida ilg'or agrotexnika, suv tejovchi texnologiyalar va bioinjeneriya yutuqlarini keng joriy etish orqali tarmoq unumdorligini oshirish zarur.

Uchinchidan, aholi jon boshiga YAHM va daromad indeksleri past bo'lgan hududlarda kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, hududiy sanoat zonalarini va qayta ishlash korxonalarini rivojlantirish daromadlar o'sishining samarali yo'li hisoblanadi; 2024-yilda kichik tadbirkorlikdan olingan daromadlarning aholi umumiy daromadlaridagi ulushi 58,7 foizni tashkil etgani ushbu yo'nalishning salohiyatini tasdiqlaydi. To'rtinchidan, mehnat resurslari ortiqcha hududlar aholisining bir qismini ishchi kuchiga ehtiyoj yuqori bo'lgan hududlarga ixtiyoriy ko'chishini rag'batlantiruvchi choralarni takomillashtirish maqsadga muvofiq.

Beshinchidan, iqtisodiyotning ustuvor va yuqori texnologik tarmoqlariga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar va malakali xorijiy mutaxassislarni, jumladan

ilg'or tarmoqlarda katta tajriba to'plagan va mehnat faoliyatini davom ettirish istagidagi mutaxassislarni imtiyozlar asosida jalb etish ko'lamini kengaytirish tavsiya etiladi. Oltinchidan, ilg'or texnologiyalarni sotib olish, moslashtirish va takomillashtirishga asoslangan imitatsion innovatsiyalardan keng foydalanish, qo'shma korxonalar tashkil etishni rag'batlantirish texnologik tafovutni nisbatan kam xarajat bilan qisqartirish imkonini beradi. Mazkur chora-tadbirlarning izchil amalga oshirilishi konvergensiya imkoniyatlaridan samarali foydalanib, O'zbekistonning yuqori daromadli iqtisodiyotlar qatoriga kirish jarayonini jadallashtirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kuznets, S. (1973). Modern economic growth: Findings and reflections. The American Economic Review, 63(3), 247-258. <https://www.jstor.org/stable/1914358>
2. Herrendorf, B., Rogerson, R., & Valentinyi, Á. (2014). Growth and structural transformation. In P. Aghion & S. N. Durlauf (Eds.), Handbook of Economic Growth (Vol. 2, pp. 855-941). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53540-5.00006-9>
3. Szirmai, A. (2012). Industrialisation as an engine of growth in developing countries, 1950-2005. Structural Change and Economic Dynamics, 23(4), 406-420. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2011.01.005>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 2025-yil 26-dekabr. <https://president.uz/oz/lists/view/8834>
5. Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. The Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65-94. <https://doi.org/10.2307/1884513>
6. Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence. Journal of Political Economy, 100(2), 223-251. <https://doi.org/10.1086/261816>
7. Abramovitz, M. (1986). Catching up, forging ahead, and falling behind. The Journal of Economic History, 46(2), 385-406. <https://doi.org/10.1017/S0022050700046209>
8. Mankiw, N. G., Romer, D., & Weil, D. N. (1992). A contribution to the empirics of economic growth. The Quarterly Journal of Economics, 107(2), 407-437. <https://doi.org/10.2307/2118477>
9. Mayxrovich M.-Ya. Ya. Ekonomicheskaya konvergensiya stran mira v 1992-2022 gg. // Sovremennaya mirovaya ekonomika. 2023. T. 1. № 4(4). S. 48-71. <https://cwejournal.hse.ru/mmaykhrovich-4-2023>
10. Rodrik, D. (2016). Premature deindustrialization. Journal of Economic Growth, 21(1), 1-33. <https://doi.org/10.1007/s10887-015-9122-3>
11. McMillan, M. S., & Rodrik, D. (2011). Globalization, structural change and productivity growth (NBER Working Paper No. 17143). National Bureau of Economic Research. <https://www.nber.org/papers/w17143>
12. Salimov B.T., Salimov Sh.B., Xodjibayeva I.V. Sanoatni rivojlanishi YAIM tarkibini takomillashtirish omili // "Iqtisodiyotda innovatsion rivojlanish" jurnali. - Toshkent, 2020. - № 4. - B. 25-31.

13. Williamson, J. G. (1965). Regional inequality and the process of national development: A description of the patterns. *Economic Development and Cultural Change*, 13(4, Part 2), 1-84. <https://doi.org/10.1086/450136>
14. Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483-499. <https://doi.org/10.1086/261763>
15. Salimov B.T., Salimov Sh.B. Hududlarning iqtisodiy va ilmiy salohiyatiga ko‘ra kichik va o‘rta biznes korxonalarini innovatsion rivojlantirish. Monografiya. - T.: “Innovatsion rivojlanish” nashriyot-matbaa uyi, 2023. - 181 b.
16. Mansfield, E., Schwartz, M., & Wagner, S. (1981). Imitation costs and patents: An empirical study. *The Economic Journal*, 91(364), 907-918. <https://doi.org/10.2307/2232499>
17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. O‘zbekiston Respublikasida yalpi ichki mahsulotni ishlab chiqarish. 2024-yil (dastlabki ma’lumotlar). https://stat.uz/img/01_-vvp_press-reliz-2024_uzb_p61471.pdf
18. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. O‘zbekiston Respublikasi aholisining umumiy daromadlari. 2024-yilning yanvar-dekabr oylari bo‘yicha dastlabki ma’lumotlar. https://stat.uz/img/yanvar-dekabr-uzb_p97071.pdf
19. O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati. 2024-yil yanvar-dekabr. Statistik to‘plamlar. <https://stat.uz/uz/nashrlar>
20. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashining 2025-yil 30-dekabr 1598-V-son “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2025-yil 26-dekabrda Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga qilgan Murojaatnomasidan kelib chiqadigan vazifalar to‘g‘risida”gi Qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-8006623>

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:
Ingliz tili muharriri:
Rus tili muharriri:
Musahhih:
Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Karimova Shirin Zoxid qizi
Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, sentabr, 9-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi** rayosatining **2024-yil 04-oktabrdagi 362/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**